

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9934-2021-14>

POLSKÁ MĚNOVÁ REFORMA Z ROKU 1950

Martin Pracný

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek pojednává o ekonomickém institutu měnové reformy, a to konkrétně o polské měnové reformě z roku 1950. Na začátku práce jsou rozebrány příčiny, které vedly polskou vládu k potřebě provedení reformy. Následující části textu se zabývají přípravou a průběhem výměny peněz, jakož i její legislativní podstatou s podmínkami výměny. V neposlední řadě jsou zmíněny i důsledky, které reforma přinesla. V závěru práce se nachází srovnání polské reformy se soudobou československou měnovou reformou, která proběhla v roce 1953.

Keywords in original language

Polsko; měnová reforma; komunismus; denominace.

Abstract

This paper deals with the economic institute of monetary reform, specifically the Polish monetary reform of 1950. At the beginning of the work, the causes that led the Polish government to the need for reform are discussed. The following sections deal with the preparation and conduct of the money exchange, as well as the legislative basis of the exchange conditions. Last but not least, the consequences of the reform are mentioned. At the end of the work there is a comparison of the Polish reform with the contemporary Czechoslovak monetary reform, which took place in 1953.

Keywords

Poland; Monetary Reform; Communism; Denomination.

1 Úvod

Dvacáté století by se dalo s nadsázkou označit „stoletím měnových reforem“ a není se čemu divit, s ohledem na to, co vše se během tohoto období událo. Dvě světové války, velká hospodářská krize a mnoho dalších činitelů přispělo k hospodářským otřesům, v jejichž důsledku bylo potřeba realizovat zásadní úpravy peněžních soustav. Měnové reformy měly dopad na život a obzvláště pak finance každého, kdo disponoval dotčenou měnou. Tímto složitým a nákladným ekonomickým krokem docházelo povětšinou k obnově peněžní rovnováhy, nicméně častokrát na úkor obyvatel. Některé reformy byly svým provedením ovšem nezvykle kruté. O drakonické československé měnové reformě z roku 1953, kterou se tehdejší komunistická garnitura rozhodla obohatit na úkor svých obyvatel, slyšel asi každý. Je potřeba ale zdůraznit, že podobný postup nebyl v tehdejších státech tzv. Východního bloku, tedy ve státech, které se pod záštitou Sovětského svazu vydaly cestou budování socialismu, ojedinělý. V některých zemích přistoupili k podobnému kroku dokonce ještě dříve než v Československu. U našich severních sousedů v Polské republice³⁵ došlo k výměně staré měny na novou již v roce 1950, tedy o tři roky dříve než v Československu. Můžeme tedy konstatovat, že polská měnová reforma svým provedením jistě posloužila jako inspirace pro československé komunisty. Z těchto důvodů je tedy více než příhodné se na polskou výměnu peněz podrobněji podívat, a to i s ohledem na to, že nebyla v česky psané literatuře doposud důkladně rozebrána.

Cílem tohoto textu je přiblížit čtenáři polskou měnovou reformu z roku 1950, jakož i provést její komparaci se soudobou československou reformou z roku 1953. K dosažení výše zmíněného cíle dojde skrze komplexní rozbor zmíněné reformy po stránce technické a právní – opomenuty nemohou zůstat ani události, jež vedly polskou vládu k rozhodnutí upravit peněžní soustavu. Mezi hlavní metody, které budou při psaní článku využity patří právně-dogmatická a historicko-právní analýza soudobých právních předpisů, jakož i dalších vládních dokumentů a odborné literatury.

³⁵ Polská republika byl oficiální název polského státu užívaný mezi lety 1945 až 1952. Od roku 1952 až do pádu komunismu v roce 1989 užívalo názvu Polská lidová republika.

2 Příčiny reformy

Druhá světová válka byla jednou z nejčernějších kapitol Polské historie. Během šesti válečných let utrpělo polské území nenávratné materiální, hospodářské a kulturní škody. Oficiální poválečné dokumenty hovoří o snížení polského národního bohatství o 38 %³⁶, což bylo dokonce více než u poraženého Německa.³⁷ Nezanedbatelné byly taktéž lidské ztráty. Podle odhadů přišlo o život přibližně šest milionů polských občanů a dalších několik milionů polské území nadobro opustilo.³⁸ Významným faktorem polských poválečných dějin byla změna geografického uspořádání země, jež posunula jádro polského státu směrem na západ a současně zapříčinila masové přesídlení obyvatelstva na nově nabytá území. Představitelé Sovětského svazu, USA a Velké Británie došli na setkání v Jaltě ke konsensu, že Polsko postoupí 175 000 km² svého východního teritoria Sovětskému svazu, a naopak Polsku byly následně přiřknuty postupimskou konferencí bývalé německé oblasti o rozloze 101 000 km² na západě a severu země – toto území tvoří přibližně 1/3 dnešního Polska a bývá označováno jako tzv. Znovuzískané území.³⁹

Válkou vyčerpaná země se tak v poválečných letech musela vypořádat s mnoha překážkami. Jedním z nejdůležitějších kroků při rekonstrukci státu bylo sjednocení peněžního oběhu. Na polském území se totiž kromě *předválečného zlatého* používala ještě *říšská marka*, *sovětský rubl*, *zlatý Generálního gouvernementu*⁴⁰ nebo *slovenská koruna*. Tato rozmanitost vytvořila nepřekonatelnou překážku pro fungování obchodu – ve společnosti panovaly pochyby o budoucí hodnotě některých měn, a proto docházelo k jejich odmítání. Polské vládnoucí orgány na nastalou situaci promptně reagovaly a již v roce 1944 byla na osvobozeném území uskutečněna neekvivalentní

³⁶ Pro srovnání v Němci okupované Francii došlo ke snížení národního bohatství o 1,5 %, ve Velké Británii o 0,8 %.

³⁷ GRUSZYCZYŃSKI, K. J. Odpowiedzialność odszkodowawcza NRF w XXI wieku – Próba opisu. *Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne HUMANUM*, 2017, roč. 27, č. 4, s. 87.

³⁸ STELMACH, A. II wojna światowa i jej skutki dla Polski i Polaków. In: STELMACH, A. (ed.). *Pamięć Wojny*. Poznań: Związek Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych Wielkopolski Zarząd Wojewódzki, 2020, s. 13.

³⁹ FRIEDL, J., T. JUREK, M. ŘEZNÍK a M. WIHODA. *Dějiny Polska*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2017, s. 506–507.

⁴⁰ Generální gouvernement byl autonomní částí Třetí říše, který zahrnoval část okupovaného území meziválečného Polska. V jeho čele stál generální guvernér Hans Frank.

výměna peněz.⁴¹ Předložené peníze bylo možno vyměnit za *nový polský zlotý* do výše zákonem stanoveného limitu – všechny nadlimitní částky byly deponovány státem. Tento deflační charakter výměny pomohl získat státu potřebné finanční prostředky pro krytí neodkladných výdajů. Unifikace peněžního oběhu probíhala s postupem spojeneckých vojsk na osvobozovaném území až do roku 1945. Je třeba zdůraznit, že k výměně předválečného zlotého například vůbec nedošlo a stejný osud čekal i obyvatelé bývalého německého území.

Od poloviny roku 1946 začaly v Polsku slítn inflační tlaky. Druhá polovina 40. let byla totiž spojena s ohromnými investicemi v souladu s *Plánem hospodářské obnovy* (1947–1949), pro nějž se taktéž vžilo označení *Tříletý plán*.⁴² S ohledem na neefektivní daňový aparát a válečné škody byly příjmy státní pokladny stále velice omezené. Komunistická vláda, která v té době již posílila svou politickou pozici likvidací opozičních sil, proto stále častěji kryla rostoucí státní dluh emisí nového oběživa.⁴³ Během poválečné výměny bylo do oběhu uvedeno přibližně 4,6 miliardy zlotých, avšak v roce 1947 množství oběživa dosahovalo již 91 miliard.⁴⁴ Toto navýšení se samozřejmě negativně projevilo na hodnotě polské měny a zapříčinilo zvyšování cen zboží a služeb.⁴⁵ Polská vláda se snažila s výše zmíněnými jevy bojovat. Jedním z kroků bylo zvýšení daňové zátěže pro soukromé podnikatele, kteří v určité podobě fungovali i v tehdejší centrálně řízené ekonomice. Od konce

41 Při neekvivalentní výměně jsou ceny a mzdy přepočítávány v jiném poměru (obvykle horším) než hotovost a vklady.

42 Jeho cílem bylo zvýšit životní úroveň obyvatelstva, modernizovat ekonomickou strukturu země, eliminovat nezaměstnanost a snížit agrární přelidnění. V mnohých pramenech bývá označován za jediný plán, který přinesl reálné zlepšení životní situace obyvatel – v letech jeho realizace se polský národní důchod zvýšil o 53 %.

43 Tehdejší nejsilnější politickou stranou byla marxisticko-leninská *Polská dělnická strana*, jež se v roce 1948 spojila s *Polskou socialistickou stranou* a dala tím vzniknout *Polské jednotné dělnické straně* vládnoucí až do roku 1989.

44 WYSZOMIRSKA, W. *Finanse Polski Ludowej w latach 1944–1960*. Warszawa: Wydawnictwo Ekonomiczne, 1964, s. 34; LUSZNIEWICZ, J. Procesy inflacyjne w Polsce w latach 1945–1955 – przejawy, fazy, uwarunkowania, konsekwencje. Przynoczek do badań nad inflacją w PRL. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Spolecznego Studia i Prace / Szkoła Główna Handlowa*, 2014, č. 2, s. 107–108.

45 V roce 1946 dosahovala celková roční míra růstu maloobchodních cen na „volném trhu“ 31 %. V roce 1947 byl nárůst mezi 38 a 45 %. V roce 1948 a 1949 došlo k zpomalení na 4 %. K růstu došlo i u zboží, jehož cenu reguloval stát.

roku 1946 do začátku roku 1947 byla navíc vybírána jednorázová majetková daň určená na zrychlení rozvoje Znovuzískaného území.⁴⁶

Finanční situace státu se ale stále zhoršovala. Jednou z příčin bylo množství podniků zapojených do hospodářské obnovy. U řady z nich totiž s ohledem na válečné škody docházelo k navrácení investovaných prostředků až v delším časovém horizontu.⁴⁷ V Polsku stejně jako v jiných státech sovětského bloku docházelo ke značným investicím do těžkého průmyslu, který byl silně preferován na úkor sektoru spotřebního zboží. Docházelo k výstavbě hutí, chemických závodů nebo elektráren. Upozadnění sektoru spotřebního zboží se záhy projevilo nedostatkem výrobků na trhu. Pracující člověk tak častokrát neměl na co vydat vydělané peníze, což vedlo k růstu úspor obyvatel. Tohoto faktu si byly komunistické orgány vědomy a stejně tak si uvědomovaly, že tento stav se může negativně projevit na již tak vysoké inflaci. Je potřeba doplnit, že významná část tehdejšího rozpočtu mířila na zbrojení polského vojska, jenž se po boku Rudé armády připravovalo na možný konflikt s kapitalistickým západem.

Vliv Sovětského svazu na zahraniční a vnitrostátní politiku Polska byl neodiskutovatelný. Dne 14. března 1950 ukončilo Polsko na přání Kremlu své členství v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance,⁴⁸ čímž se plně dostalo do područí Sovětů.⁴⁹ Významnou událostí pro budoucí ekonomické kroky v Polsku byla změna zlaté parity sovětského rublu v březnu 1950. Rubl se nově rovnal 0,222168 gramům čistého zlata a stejné parity měl v nejbližší době dosáhnout i polský zlotý.⁵⁰ Jako ve většině centrálně řízených ekonomik byl také v Polsku kladen důraz převážně na plnění plánů. Po Tříletém plánu přišel čas na plán nový, tentokrát šestiletý (1950–1955), jenž byl oficiálně nazýván „*plánem budování základů socialismu*“. Vládní špičky si uvědomovali, že další ohromné investice by mohly zvýšit napětí na peněžním trhu a hledali tedy způsoby, jak si opatřit nové finanční zdroje. Nakonec bylo

46 PAZGAN, M. Zagadnienia aprowizacji ludności województwa wrocławskiego z perspektywy starostwa kamiennogórskiego w latach 1945–1947. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F (Historia)*, 2014, č. 69, s. 84–86.

47 FURTAK, R. Reformy pieniężne w Polsce w latach 1944–1950. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H (Oeconomia)*, 1995/1996, č. 29–30, s. 179.

48 Polsko obnovilo své členství v obou organizacích v roce 1986.

49 *Annual Report 1950*. Washington: International Monetary Fund, 1950, s. 102–103.

50 KOCHANOWSKI, J. 1950 r: dziesięć dni, które wstrząsnęły portfelem.

rozhodnuto, že nejjednodušším způsobem, jak získat potřebné prostředky a napravit finanční stabilitu bude skrze měnovou reformu.⁵¹

3 Příprava reformy

Myšlenka o provedení reformy dřímala v hlavách polských komunistů několik let, ale teprve začátkem roku 1950 získala v kontextu zahájení přípravných prací jasné obrysy. Přípravná činnost musela proběhnout v naprostém utajení, bylo totiž nežádoucí, aby se o zamýšlených krocích dozvědělo obyvatelstvo dříve, než mu to bude oznámeno oficiální cestou – případný únik informací mohl vést k nežádoucím spekulacím se starou měnou, což mohlo ohrozit zamýšlené cíle reformy. Za celou operaci bylo odpovědné Ministerstvo veřejné bezpečnosti, kde byla s chystanou akcí seznámena jen hrstka nejdůvěryhodnějších pracovníků.⁵² Je vhodné podotknout, že značná část přípravné dokumentace byla posléze zničena.⁵³

Snaha o co největší utajení se projevila obzvláště při tisku nových polských platidel. Z výše uvedených důvodů bylo rozhodnuto, že pro produkci nových bankovek budou využiti převážně zahraniční dodavatelé.⁵⁴ V tuzemsku byly vytištěny pouze bankovky o nominální hodnotě 2 a 5 zlotých, a to konkrétně v *Państwowej Wytwórni Papierów Wartościowych – Łódź*. Nominály o hodnotě 10 a 20 zlotých byly objednány v Maďarsku u *Pénzügyintézmény és Magyar Nemzeti Bank – Budapest*. Další bankovky o hodnotě 50 zlotých byly částečně vytištěny ve Švédsku v *Riksbankens Sedeltryckeri – Stockholm* a částečně v Československu v *Tiskárně bankovek Státní banky Československé – Praha*, kde byly taktéž emitovány bankovky o hodnotě 100 a 500 zlotých.⁵⁵ Všechny nové bankovky byly datovány ke dni 1. července 1948 – tedy k roku, kdy byl zahájen tisk prvních bankovek pro reformu. Autorem grafického návrhu bankovek byl známý malíř a litograf prof. Waclaw Borowski (1885–1954),

51 ERLICH, A. The Polish Economy After October, 1956: Background and Outlook. *The American Economic Review*, 1959, roč. 49, č. 2, s. 94.

52 O připravované reformě nevěděli dokonce ani někteří tehdejší vrcholní komunisté.

53 Tento fakt značně stěžuje možnost širšího studia okolností měnové reformy.

54 Svou roli při tomto rozhodování nejspíše hrála i nedostatečná technická vybavenost polských tiskáren cenin.

55 ŠOUŠA, J. a J. ŠŮLA. Tisk polských bankovek v Československu v polovině XX. století. *Wiadomości Numizmatyczne*, 2009, č. 1 (187), s. 73–74.

který spolupracoval s polskou tiskárnou cenin již při tvorbě předválečných a poválečných bankovek.⁵⁶

Polská poválečná peněžní soustava se do roku 1950 sestávala výhradě z papírových bankovek. Nadcházející výměna byla ideálním momentem pro obnovení oběhu mincí. V roce 1949 byla v Budapešti objednána dodávka mincí o nominální hodnotě 1 a 2 groše. Mince o hodnotě 5 grošů byly dovezeny ze švýcarské Basileje a československé Kremnice, kde byly taktéž raženy mince o hodnotě 5, 10, 20 a 50 grošů. Stojí za zmínku, že autory mincí byli Čechoslováci Anton Hám (1899–1965), Jozef Koreň (1912–1971) a Andrej Peter (1912–2003).⁵⁷

K zahájení reformy bylo potřeba vytisknout taktéž ohromné množství právních předpisů a instrukcí. Velkou logistickou výzvou byla následná distribuce potřebného materiálu a skladovaných peněz do poboček Polské národní banky, neboť jak bylo již několikrát zmíněno, vše muselo proběhnout za přísného utajení. Padlo tedy rozhodnutí, že se tohoto úkolu ujme polská armáda.

4 Proces reformy a podmínky výměny peněz

Technická příprava reformy proběhla bez větších problémů a k její realizaci tak chyběl poslední krok – přijmou zákon, jenž by ji posvětil a právně zakotvil. V sobotních pozdních hodinách 28. října 1950 byl na neveřejném zasedání přijat Sejmem⁵⁸ *zákon o změně peněžního systému*.⁵⁹ O tom, jak důležitý tento právní předpis byl, svědčí i to, že jeho znění představil plénu samotný ministr financí Konstanty Dąbrowski (1906–1975).⁶⁰ Celá schůze probíhala ve speciálním režimu tak, aby bylo zabráněno předčasnému prozrazení

⁵⁶ KOWALSKI, M. *Polski pieniądź papierowy 1794–1994*. Warszawa: Warszawski Dom Wydawniczy, 1994, s. 129.

⁵⁷ FURTAK, op. cit., s. 179.

⁵⁸ Mezi lety 1947 až 1989 fungoval v Polsku jednokomorový parlament tzv. Sejm.

⁵⁹ Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz. U. 1950 r. nr 50, poz. 459).

⁶⁰ Ministr financí Konstanty Dąbrowski na tomto zasedání představil rovněž plán boje s alkoholismem, jenž zahrnoval zvýšení ceny vodky od 30. října 1950 o 50 %.

obsahu zákona. Během schůze nesměl nikdo opustit zasedací místnost, zakázáno bylo rovněž používání telefonních aparátů.⁶¹

V textu zákona byly vytyčeny cíle, kterých mělo být za pomoci reformy dosaženo. Jednalo se konkrétně o:

1. „*podepření národního hospodářství vysoce hodnotnou a trvalou měnou;*
2. *zkrácení a omezení vykořisťovatelů a spekulantů;*
3. *vytvoření základů pro růst úspor pracujících mas a efektivní boj za hospodárné a racionální národní hospodářství;*
4. *stanovení odpovídajícího a spravedlivého poměru polské měny k měnám kapitalistických zemí.*“⁶²

Výměna starých platidel na nové probíhala od 30. října do 8. listopadu 1950. Přípravovanou operaci se podařilo úspěšně tajit do posledního okamžiku. Bezpečnostní orgány byly o nadcházejících událostech informovány pouhé dva dny před zahájením. Na poslední chvíli byly instruovány taktéž vybrané bankovní instituce. Podzimní období bylo pro akci vybráno velice pečlivě, a to z několika důvodů. Jedním z nich bylo to, že zemědělci v těchto měsících disponovali velkým množstvím hotovosti z prodeje zemědělských produktů, a zároveň měšťané ještě neuskutečnili zimní nákupy topiva a oblečení, na které šetřili po celý rok. Konkrétní datum výměny bylo zvoleno tak, aby těsně předcházelo výplatě mezd. Velkou roli při výběru hrálo také počasí. Podzimní počasí nekomplikovalo transport peněz a materiálů, na druhou stranu mohly nízké teploty a časté deště odradit nespokojené občany od účasti na protivládních demonstracích, kterých se komunisté obávali.⁶³

Obyvatelstvo bylo s reformou seznámeno skrze noviny a rozhlas v neděli 29. října 1950, tedy jeden den před zahájením výměny. Vědomí toho, že uspořené peníze ztratí za několik málo hodin značnou část své hodnoty zapříčinilo bezmyšlenkovité nakupování čehokoliv s cílem utratit co nejvíce peněz. Tvořily se tak dlouhé fronty před obchody, restauracemi a kiny. Na druhé straně stáli majitelé, kteří se snažili nabízet své služby v co nejmenší míře, aby předešli hromadění starého platidla. Státní bezpečností

⁶¹ LANDAU, Z. Reformy walutowe w latach 1944–1950. In: KALIŃSKI, J. a Z. LANDAU. (eds.). *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974, s. 158.

⁶² Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego (Dz. U. 1950 r. nr 50, poz. 459).

⁶³ KOCHANOWSKI, op. cit.

složky ovšem nutili provozovatele k tomu, aby měli otevřeno a prodávali vše co mají na skladě. Nastalé situace se snažili využít všemožní šejdíři, ale také dlužníci, kteří spláceli své dluhy nic netušícím věřitelům.⁶⁴

Novou peněžní jednotkou platnou na celém území Polska byl stejně jako v předchozím případě *polský zlotý*, jenž se dělil na 100 grošů a užíval zkratky PLZ. Hodnota 1 zlotého byla stanovena stejně jako u sovětského rublu na 0,222169 gramů zlata.⁶⁵ Ve výsledku to znamenalo, že 1 polský zlotý byl roven 1 rublu a 1/4 amerického dolaru.⁶⁶ Nové bankovky dosahovaly oproti poválečným bankovkám nesrovnatelně vyšší kvality provedení a značný posun nastal také v bezpečnostních prvcích.

Samotná výměna měla charakter denominace⁶⁷, a to konkrétně denominace neekvivalentní, jelikož ceny a mzdy byly přepočítávány v jiném poměru než hotovost a vklady.⁶⁸ Hotovost bylo možné vyměnit na nové platidla v neomezeném množství v k tomu určených bankovních institucích.⁶⁹ Směnný kurz byl stanoven v poměru 100 starých zlotý za 1 nový. Navíc bylo v období od 30. října do 5. listopadu 1950 nadále umožněno platit za některé zboží a služby ve staré měně, ovšem již podle výše stanoveného kurzu. Bankovky, jež nebyly do 8. listopadu 1950 předloženy k výměně se staly bezcenným papírem. Vklady soukromých osob uložené u finančních institucích byly převáděny v následujícím způsobem: prvních 100 000 starých zlotých v poměru 100 ku 3, následujících 400 000 starých zlotých v poměru 100 ku 2, dalších 500 000 starých zlotých v poměru 100 ku 1,33 a vše nad 1 000 000 starých zlotých v kurzu 100 ku 1. Směnný poměr 100 starých zlotých ku 3 novým byl stanoven pro přepočítání cen zboží a služeb, jakož i u mezd, důchodů, rent a stipendií. Všechny ostatní veřejnoprávní a soukromoprávní závazky

⁶⁴ DZIEWANOWSKI-STEFANŹYK, B. Wymiana pieniądza w Polsce w latach 1944–1950. *Mówią Wielki: Reformy pieniądza w Polsce i na świecie*, 2015, č. 4, s. 84.

⁶⁵ Jednalo se o první poválečné zákonné stanovení hodnoty polské měny.

⁶⁶ JASTRZEBSKI, R. Currency Reforms in the Polish State After 1945. *Legal economic Issues. Studia Historiae Oeconomicae*, 2017, č. 35, s. 105.

⁶⁷ Při denominaci dochází ke snížení nominální hodnoty peněz a ve většině případů také k jejich výměně za peníze nové se stejným nebo jiným názvem.

⁶⁸ Neekvivalentní denominací byla i výměna peněz v letech 1944 a 1945. Jejím opakem je denominace ekvivalentní – hotovostní peníze a bankovní a spořicí vklady jsou přepočítávány ve stejném poměru jako ceny a mzdy.

⁶⁹ Výměna peněz byla pro státní orgány jedinečnou příležitostí, jak zjistit, kdo má jaký majetek. V případě podezřelých vysokých částek se jejich předkladatel vystavoval možnému vyšetřování.

vyjádřené ve starých zlotých byly bez ohledu na důvod a čas vzniku ode dne 30. října 1950 převedeny v poměru 100 ku 1. V některých případech mohla Rada ministrů udělit výjimku a stanovit příznivější kurz výměny do maximální hranice 100 starých zlotých za 3 nové.⁷⁰

Prvek bolševiky oblíbeného třídního boje nechyběl ani v případě výměny platidel. Jeden z cílů reformy byl výslovně vymezen jako boj s představiteli kapitalistických sfér a se spekulanty. Komunisté si byli vědomi toho, že značné části buržoazních nepřátel států se měnová reforma příliš nedotkne s ohledem na to, že mají své úspory uloženy v cizích měnách, zlatě nebo špercích. Aby bylo zabráněno svobodnému nakládání s tímto majetkem přijal polský Sejm v sobotu 28. října 1950 kromě samotného *zákona o změně peněžního systému* ještě jeden významný represivní právní předpis, a to *zákon o zákazu držení cizích měn, zlatých mincí, zlata a platiny*.⁷¹ Jak už ze samotného názvu zákona vyplývá, jeho cílem bylo stanovit okruh finančních aktiv, jež nelze vlastnit bez náležitého povolení Devízové komise. Držitelům bylo dáno na výběr ze dvou možností, a to buď prodat svá aktiva Polské národní bance nebo se pokusit získat povolení. V případě nelegálního držení hrozilo pachatelům několikaleté vězení. Ještě přísnější tresty byly stanoveny pro nezákonný obchod – zde přicházelo v úvahu doživotní vězení nebo trest smrti.

5 Důsledky měnové reformy

Výměna peněz měla zdrcující dopad na finance obyvatelstva a zapříčinila tak značné snížení životní úrovně v Polsku. Přestože státní propaganda hlásala zprávy o tom, jak radostně přijala vládní kroky dělnická třída, realita byla jiná. Paradoxně právě tito nejhudší obyvatelé v důsledku měnové reformy nejvíce strádali. Výměna navíc vedla ke značné redukci soukromých podniků. Kritika se ozývala nejenom od protirežimní opozice, ale také od samotných členů Polské sjednocené dělnické strany a Lidových milic.⁷² Negativní reakce umocnil fakt, že se jednalo o třetí pro obyvatele nepříznivou výměnu peněz

⁷⁰ Jako příklad můžeme uvést závazky mezi fyzickými osobami nebo podíly členů družstev. Zde byl využit nejvyšší povolený kurz 3 nových zlotých ku 100 starým.

⁷¹ Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zakazie posiadania walut obcych, monet zlotych, zlota i platiny oraz zaotrzeniu kar za niektóre przestępstwa dewizowe (Dz. U. z 1950 r. nr 50, poz. 460).

⁷² DZIEWANOWSKI-STEFANŃCZYK, op. cit., s. 84.

na polském území během 11 let.⁷³ Největší ztráty utrpěli ti, jenž nedůvěřovali finančním institucím a drželi peníze v hotovosti. V těchto případech docházelo ke ztrátě až dvou třetin úspor.⁷⁴ Celkově se v průběhu reformy podařilo vyměnit okolo 98,5 % hotovostního oběhu. Stát tak získal na úkor svých obyvatel 3 miliardy nových zlotých, jež mohl následně využít k dalším investicím.⁷⁵

Jedním z cílů reformy bylo zavedení měnové jednotky se stabilní kupní silou. Tento cíl se však splnit nepodařilo. Již krátce po reformě začala inflace opětovně růst, což bylo způsobeno rostoucím deficitem státního rozpočtu v souvislosti s plněním šestiletého plánu. Ve snaze zabránit dalšímu propadu veřejných financí totiž vláda přistoupila k emisi nového oběživa. Množství peněz v oběhu se tak během pěti let zvýšilo o 148 % z 4 649 milionů zlotých v roce 1950 na 11 573 milionů zlotých v roce 1955.⁷⁶ Na trhu stejně jako před reformou zavládla nerovnováha spojená s rozdílným růstem jednotlivých sektorů hospodářství. Agrikultura a výroba spotřebního zboží byla stále více upozadována na úkor těžkého průmyslu. Dílčích úspěchů se povedlo dosáhnout v roce 1953, kdy došlo ke zpomalení inflace za pomoci zvýšení cen zboží společně s odpovídajícím nižším zvýšením mezd pracovníků a celkovým zvýšením výrobních norem.

Nespokojenost ve společnosti přetrvávala a postupně se začala projevovat skrze protesty a stávky. První masový protikomunistický protest se uskutečnil v červnu roku 1956 v Poznani. Povstání, jehož se odhadem zúčastnilo 100 000 protestujících, bylo krvavě potlačeno bezpečnostními složkami a armádou – okolo 650 civilních osob bylo zraněno a několik dalších desítek přišlo o život.⁷⁷ Událost v konečném důsledku vedla k oslabení moci

⁷³ První proběhla po obsazení Polska nacisty v roce 1939, následovala ji poválečná výměna peněz mezi lety 1944 až 1945.

⁷⁴ SENFT, S. *System pieniężny i kredytowy w Polsce w XX wieku*. In: KNAPIK, J. (ed.). *Peněžní reformy a ztráty na území České republiky (po r. 1918): (sborník příspěvků ze stejnojmenné konference Slezské univerzity v Opavě pořádané pod záštitou člena rady ČNB prof. Dr. Ing. Jana Fraiřta dne 9. listopadu 2005 v Opavě)*. Opava: Slezská Univerzita v Opavě, 2005, s. 53.

⁷⁵ KOCHANOWSKI, op. cit.

⁷⁶ *Rocznik statystyczny finansów 1945–1967*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1968, s. 251.

⁷⁷ O počtu obětí se dodnes vedou polemiky, což dokládají kupříkladu informace zveřejněné v roce 1981, dle kterých během nepokojů zahynulo 74 osob, v současné době se hovoří spíše o 57 obětech.

stalinistického křídla polských komunistů a k nástupu reformnější vlády v čele s Władysławem Gomułką (1905–1982).⁷⁸

Traumatické vzpomínky na měnovou reformu zůstaly v paměti Poláků po dlouho dobu. O fámy předpovídající výměnu peněz nebylo v dalších letech komunistické vlády nouze a bylo nesmírně náročné přesvědčit obyvatele o tom, že při denominaci v roce 1995⁷⁹ již o své peníze nepřijdou.⁸⁰

6 Komparace s československou měnovou reformou z roku 1953

Československá měnová reforma z roku 1953 měla s tou polskou mnoho společného. Inspirace československých komunistů u našich severních sousedů je více než zřejmá. Výraznější rozdíly lze spatřovat převážně ve způsobu a podmínkách výměny staré měny na novou. Je potřeba zdůraznit, že v souvislosti s upevněním moci komunistů v poválečném Polsku a Československu byly obě reformy značně ideově zaměřeny a měly vést v prvé řadě k likvidaci zbytků přežívajícího kapitalistického systému. Samotné příčiny potřeby zásadní úpravy peněžní soustavy byly obdobné. Obnova válkou zničené infrastruktury a následný přechod k centrálně řízenému hospodářství, v jehož rámci docházelo k ohromným investicím do těžkého průmyslu, sebou přinášel zvýšené státní výdaje. Nedostatek finančních prostředků byl v obou státech řešen emisí nových peněz, což vedlo k růstu inflace. Kromě toho se na trzích postupně začaly objevovat známky nerovnováhy. Výroba spotřebního zboží byla odsunuta do pozadí a nedostatek produktů se projevil v nežádoucím hromadění peněžních prostředků pracujících. V Československu navíc stále fungoval přidělový systém a jeho odstranění společně s likvidací vázaných vkladů⁸¹ bylo jedním

⁷⁸ ŁUCZAK, A. Poznański Czerwiec '56. *Biuletyn IPN*, 2011, č. 5–6, s. 103.

⁷⁹ Denominaci z roku 1995 došlo k nahrazení komunistické měny novým zlotým. Při jejím provedení nedošlo k žádným finančním ztrátám na straně obyvatel.

⁸⁰ DZIEWANOWSKI-STEFANCZYK, op. cit., s. 84.

⁸¹ Částky převyšující 500 Kčs byly v rámci měnové reformy v roce 1945 nuceně skládány na vázané vklady s nimiž nemohli občané volně disponovat. Jejich výběr byl umožněn pouze v konkrétně stanovených případech jako byla např. invalidita. V rámci měnové reformy v roce 1953 byly bez náhrady anulovány; NĚMEČKOVÁ, V. Československá měnová reforma 1945 – elegantní řešení nebo krach? In: KNAPIK, J. (ed.). *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918): (sborník příspěvků ze stejnojmenné konference Slezské univerzity v Opavě pořádané pod záštitou člena rady ČNB prof. Dr. Ing. Jana Fraita dne 9. listopadu 2005 v Opavě)*. Opava: Slezská Univerzita v Opavě, 2005, s. 89.

z cílů měnové reformy. Reformy tak měly ve svém důsledku uvolnit prostor novému socialistickému zřízení a zároveň zajistit nové prostředky pro další investice spojené s hospodářskými plány. Vliv Sovětského svazu byl v obou státech neoddiskutovatelný a projevoval se i v rámci reform. Na samotnou podobu československé reformy měli vliv sovětské poradci působící u Státní banky československé. Naopak vliv Kremlu se v Polsku projevil ukončením členství v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance. V obou případech pak došlo ke stanovení zlatého obsahu měn odvozením od sovětského rublu. Příprava a průběh reform byly taktéž velice podobné. Obě reformy byly připravovány v tajnosti nejenom před veřejností, ale také před některými vrcholnými politiky. Z těchto důvodů byly nové peníze objednány v zahraničí a v případě československé reformy probíhaly přípravné práce na území Polska. Výsledek reform lze v kontextu výměnných poměrů staré měny ve vztahu k té nové označit jako krádež na vlastních občanech. Reformy sice přinesly potřebné finanční prostředky pro další investice, nejednalo se však v obou případech o úspěšné systémové řešení makroekonomických problémů.⁸²

7 Závěr

Jak vyplývá z úvodu nynějšího textu, cílem autora bylo přiblížit čtenáři polskou měnovou reformu z roku 1950, jakož i provést její komparaci se soudobou československou reformou z roku 1953. Podrobná právní a technická analýza dějů minulých nám totiž dává jedinečnou možnost, jak získat poznatky využitelné pro případné měnové kroky budoucí. Na základě komparace výše zmíněných reform můžeme konstatovat jejich významnou podobnost, která byla v prvé řadě způsobena ideovým obsahem tehdejší doby a neefektivností centrálně řízeného hospodářství. Potřeba jejich provedení navíc jasně podtrhává, že peníze byly, jsou a nejspíše i nadále budou hlavní hybnou silou společnosti. Nic zatím nenasvědčuje tomu, že institut měnové reformy zůstane pouhým heslem v ekonomické encyklopedii. O události, které ve svém důsledku mohou vést k potřebě úpravy peněžní soustavy, není nouze ani ve dvacátém prvním století. V případě České

⁸² PRACNÝ, M. Czechosłowacka reforma walutowa z 1953 roku. *Pravo Budżetowe Państwa i Samorządu*, 2020, roč. 8, č. 2, s. 117–128.

republiky a Polska může k výrazné změně peněžního oběhu dojít dokonce už v nejbližších letech, a to v případě přijetí jednotné evropské měny euro, k níž se oba státy vstupem do Evropské unie zavázaly. Je proto potřeba se podívat do bohaté měnové historie a provést tyto procesy se zřetelem ke znalostem nabytým v minulosti tak, aby došlo k eliminaci nežádoucích efektů a výsledek reformem přinesl prospěch nejenom státu, ale v prvé řadě samotným občanům.

Literature

ADAMEC, S. a J. JELÍNEK. *Ekonomická encyklopedie. 2, P-Ž*. Praha: Svoboda, 1984.

Annual Report 1950. Washington: International Monetary Fund, 1950.

BAKEŠ, M. *Finanční právo*. Praha: C. H. Beck, 2012, Právnické učebnice.

DZIEWANOWSKI-STEFAŃCZYK, B. Wymiana pieniądza w Polsce w latach 1944–1950. *Mówią Wielki: Reformy pieniądza w Polsce i na świecie*, 2015, č. 4, s. 81–84.

ERLICH, A. The Polish Economy after October, 1956: Background and Outlook. *The American Economic Review*, 1959, roč. 49, č. 2, s. 94–112.

FRIEDL, J., T. JUREK, M. ŘEZNÍK a M. WIHODA. *Dějiny Polska*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2017.

FURTAK, R. Reformy pieniężne w Polsce w latach 1944–1950. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H (Oeconomia)*, 1995/1996, č. 29–30, s. 171–182.

GRUSZYCZYŃSKI, K. J. Odpowiedzialność odszkodowawcza NRF w XXI wieku – Próba opisu. *Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne HUMANUM*, 2017, roč. 27, č. 4, s. 81–115.

JASTRZĘBSKI, R. Currency Reforms in the Polish State After 1945. Legaleconomic Issues. *Studia Historiae Oeconomicae*, 2017, č. 35, s. 97–111.

KOCHANOWSKI, J. 1950 r: dziesięć dni, które wstrząsnęły portfelem. *polityka.pl* [online]. 30. 10. 2010 [cit. 24. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1509906,1,1950-r-dziesiec-dni-ktore-wstrzasnely-portfelem.read>

- KOWALSKI, M. *Polski pieniądź papierowy 1794–1994*. Warszawa: Warszawski Dom Wydawniczy, 1994.
- LANDAU, Z. Reformy walutowe w latach 1944–1950. In: KALIŃSKI, J. a Z. LANDAU (eds.). *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974.
- ŁUCZAK, A. Poznański Czerwiec '56. *Biuletyn IPN*, 2011, č. 5-6, s. 98–108.
- LUSZNIEWICZ, J. Procesy inflacyjne w Polsce w latach 1945–1955 – przejawy, fazy, uwarunkowania, konsekwencje. Przyczynek do badań nad inflacją w PRL. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace / Szkoła Główna Handlowa*, 2014, č. 2, s. 107–108.
- NĚMEČKOVÁ, V. Československá měnová reforma 1945 – elegantní řešení nebo krach? In: KNAPÍK, J. (ed.). *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918): (sborník příspěvků ze stejnojmenné konference Slezské univerzity v Opavě pořádané pod záštitou člena rady ČNB prof. Dr. Ing. Jana Fraita dne 9. listopadu 2005 v Opavě)*. Opava: Slezská Univerzita v Opavě, 2005.
- PAZGAN, M. Zagadnienia aprowizacji ludności województwa wrocławskiego z perspektywy starostwa kamiennogórskiego w latach 1945–1947. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F (Historia)*, 2014, č. 69, s. 75–88.
- PRACNÝ, M. Czechoslovenská reforma walutowa z 1953 roku. *Pravo Budžetové Państwa i Samorządu*, 2020, roč. 8, č. 2, s. 115–128.
- Rocznik statystyczny finansów 1945–1967*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1968.
- SENF, S. System pieniężny i kredytowy w Polsce w XX wieku. In: KNAPÍK, J. (ed.). *Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918): (sborník příspěvků ze stejnojmenné konference Slezské univerzity v Opavě pořádané pod záštitou člena rady ČNB prof. Dr. Ing. Jana Fraita dne 9. listopadu 2005 v Opavě)*. Opava: Slezská Univerzita v Opavě, 2005.
- STELMACH, A. II wojna światowa i jej skutki dla Polski i Polaków. In: STELMACH, A. (ed.). *Pamięć Wojny*. Poznań: Związek Kombatanów RP i Byłych Więźniów Politycznych Wielkopolski Zarząd Wojewódzki, 2020, s. 7–36.
- ŠOUŠA, J. a J. ŠŮLA. Tisk polských bankovek v Československu v polovině XX. století. *Wiadomości Numizmatyczne*, 2009, č. 1 (187), s. 67–78.

Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zakazie posiadania walut obcych, monet złotych, złota i platyny oraz zaostrzeniu kar za niektóre przestępstwa dewizowe (Dz. U. z 1950 r. nr 50, poz. 460).

Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego. (Dz. U. 1950 r. nr 50, poz. 459)

WYSZOMIRSKA, W. *Finanse Polski Ludowej w latach 1944–1960*. Warszawa: Wydawnictwo Ekonomiczne, 1964.

Contact – e-mail

martinpracny@seznam.cz